

LIVSNJUTARE:

VILLALIV

Vi Neristassbor rf, Karleby hembygdsarkiv.

VILLALIV

Gamlakarleby stads förnämsta borgare började på 1860-talet bygga allt ståtligare villor i Yxpila vid Pottstranden och i närheten av lastbryggan, senare även på sanddynerna. Ungefär samtidigt bildades en småskaligare sommarbosättning vid Sandstrand. Stadens första villa, "Willan", lät Jean Fredrik Kyntzell år 1830 bygga i Orres i Rödsö. Några enstaka sommarbostäder hade byggts redan tidigare, såsom Anders Roos den äldres Terra Nova vid Storträsk (1799), Pehr Melenders Granö och Alexander Donners Puodiniemi gårdar i Kelviå

samt Låglands gård, som ägdes av Matts Hongell. De var alla samtidigt både sommarbostäder och verksamma lantgårdar. Huvudsakligen uppstod villabosättningen i Gamlakarleby, liksom i övriga Finland, från och med 1860-talet som en del av ett större internationellt villakulturfenomen. I början av 1900-talet spred sig villabosättningen till Gamla hamnsvikens östra strand till Brudskär, Varvet, Soldatskär, Davidsberg, Räihä och Halkokari och från och med 1930-talet också till Trullö udd och området kring Palma.

Från Löfhjelms villa i Yxpila i början av 1900-talet. Vi Neristassbor rf, Karleby hembygdsarkiv.

De förmögna familjerna hade som vana att flytta hela sin familj och sitt hushåll ut till "landet" för sommaren. Därför var villorna rymliga, moderna och ståtliga och de utrustades på bästa möjliga sätt för att trygga bekvämligheten och glädjen i livet. Villornas gårdar försågs i likhet med de ståtliga europeiska herrgårdarna med nyttoträdgårdar och olika parkliknande konstruktioner såsom fontäner, lövhyddor, väl skötte gångar och stora agaveväxter i krukor.

NEUNSTEAT. Vastaanotto 9—1 ja $\frac{1}{2}$ 6— $\frac{1}{2}$ 7 lauantai ip. ei vastaanottoa. Torikatu 14, puhelin 179, huvilaan 677.

En läkares annons i tidningen Kokkola 6.6.1929.
Telefonnummer även till villan.

I mitten på 1800-talet hade man börjat förstå att det speciellt för stadsborna var viktigt att tillbringa så mycket tid som möjligt i ren och frisk luft. Skogarna, parkerna och den rena naturen ansågs ha en betydande roll i reningen av andningsluften, och med hjälp av "luftbad" skötte man till och med sjukdomar. Man bjöd in gäster och ordnade olika slags kalas, bjudningar och festmåltider på villorna. Kaffebjudningarna och fruarnas symöten var en vanlig umgängesform och på sensommaren firades det ofta kräftskiva tillsammans med släkt och vänner.

Vi Neristassbor rf, Karleby hembygdsarkiv.

Villasåsongen avslutades med veneziadfirandet, efter vilket man flyttade tillbaka in till staden. Under venezianska aftonen, den sista lördagen i augusti, tände man eldar och brasor på stränderna. Facklor gjordes bl.a. av plåtburkar som man fyllde med trassel och fotogen, och papperslyktor hängdes upp i träden. De brinnande eldarna formade ett lysande pärlband, som kunde beundras på långt håll.

“

WENETSIALAINEN ILTA.

WARWIN JA SANNANRANNAN HUWILA-ASUKKAIDEN TAWANMUKAINEN N.S. "WENETSIALAINEN ILTA" ON TÄNÄ ILTANA. KAUPUNGIN TORWISOITTOKUNTA ON TAAS TÄNÄKIN WUONNA LUPAUTUNUT HUOLEHTIMAAN MUSIIKISTA MUSTANKARIN PURJEHDUSPAWILJONGILLA.

TORWISOITTOKUNTA KOKOONTUU KAUPUNGIN KALARANNASSA KLO 8,30 ILL. JA SAAWUTAAN WANHAAN SATAMAAN MOOTTORIWENEELLÄ NOIN KLO 9 ILL. JOTTA MAHDOLLISIMMAN SUURI YHDENMUKAISUUS JUHLAWALAISTUKSESSA AIKAANSAATAISIIN, KEHOITETAAN HUWILA-ASUKKAITA SYTYTTÄMÄÄN LYHTYNSÄ JA SOIHTUNSA KAIKKIEN SAMANAIKAISESTI KLO 9,50 ILL.

”

Tidningen Kokkola 17.8.1929

Wenetsialainen ilta.

Lauantaina t.f. 13 p:nä.

Viime tiistaina Mustasjafarisja pidetyssä neuvottelussa päätettiin, että wenetsialainen ilta pidetään lauantaina t.f. 13 p:nä.

Illan järjestelyistä mainittakoon, että Mustaankariin koetetaan jaada joittoa, ja tullaan jilloin myös lasfemaan rafetteja. Suwilain omistajat tulewat walaisemaan rantansa joihduilla ja eriwärijillä lyhdyillä. Lahdella tullaan järjestämään wenefulfue.

Tidningen Kokkola 11.8.1927

VILLOR I YXPILA OCH PALMA

Till Yxpila, som tidigare hade använts som last- och förvaringsplats för handelsvaror, ledde år 1823 en farbar väg. Mellan staden och Yxpila fanns en telefonlinje, och en järnvägsförbindelse öppnades år 1885, då området redan fungerade som hamn. I Yxpila fanns stadens bästa och längsta sandstränder, talldungar och det öppna havet, varför det på 1860-talet kom att bli de förmögnaste borgarfamiljernas villaområde.

Vid Pottstranden byggdes sex villor i snickarstil: Hellströms, Sjöbergs, Hurskainens och Staudingers villor.

Alfred Björklunds villa i Yxpila. Vi Neristassbor rf, Karleby hermygdsarkiv.

Skepparen Julius Wiklund anhöll år 1868 om tillstånd att flytta det Kyntzellska strandhuset till Yxpila, för att där tjäna som sommarvilla. Senare blev byggnaden bekant som Löwenmarks villa. Också handlanden och rådman Gustaf Lithén och hans svåger Jan Forsén erhöll villatomter vid Pottstranden år 1874.

Norr om hamnkontoret byggdes likaledes sex villor: Löwenmarks, C. Donners, Finniläs, J. Löfmans, Sjöbergs och Björkmans två villor.

Hotell Hietala placerade sig i samma rad av byggnader. På de nordliga sanddynerna byggdes senare ännu ett drygt tiotal villor, bland andra Löfhjelms villa som hade en förtjusande fontän på gården. Familjen donerade den senare till Västra parken.

Från Löhjelms villa. Vi Neristassbor rf,
Karleby hembygdsarkiv.

Anders Oscar Roos hade låtit bygga en villa, kallad Palma, i Mariluoto redan år 1838. Han hade tillsammans med kronofogden Anders Wilhelm Lindström fått tillstånd att bygga en liten huvudbyggnad jämte örträdgård. I stället byggdes en herrgårdsliknande rappad byggnad i klassicistisk stil som påminde om "Willan". Senare övergick byggnaden i änkeprostinan Appelgrens, handlanden Theodor Wallins och veterinär Johan Herman Sawelas ägo.

I närheten av Palma, på Mallots västra sluttning, byggdes Amalia Björkmans timrade sommarvilla i klassicistisk stil, Metsola, år 1864. I anslutning till villan fanns ett separat isrum.

Villa Palma i bakgrunden. Vi Neristassbor rf, Karleby hembygdsarkiv.

Metsola. K.H.Renlunds museum.

Även villa Marocko, som Alarik Strengell år 1906 lät bygga i Mariluoto som granne till Roos' villa, hade ett speciellt isrum. Den med spån fodrade villan planerades enligt engelska och amerikanska förebilder av brodern, arkitekt Gustav Strengell. Det värmeisolerade isrummet fylldes tidigt på våren med väldiga isblock, som sedan täcktes med sågspån så att de inte skulle smälta under sommaren. I isrummet förvarades matvaror med dålig hållbarhet.

VILLOR PÅ SANDSTRAND

Villabosättningen på Sandstrand byggdes främst för medelklassen. Den första villan byggdes år 1865 av rådman Otto Nyström i närheten av sjötullen. Efter honom byggdes villor av handlandena Edvard Holmlund och Jung, sjökapten Michael Fr. Rodén, borgmästare Axelqvist och bagarmästare Sundström. Victor Knape inlöste på 1880-talet den gamla tullstugan till sin sommarbostad.

Stadskamrer T.W.Sevón inköpte år 1890 en bondgård för att flytta den till den trädlösa ön vid Sandstrands udde.

Villan är känd som villa Elba. År 1930 ägdes villan av doktor Ragnar Neunstedt och hans fru Gunvor (Björklund). Under deras tid höjdes villan och den fick sin nuvarande yttre form. Till sitt yttre påminner byggnaden inte om de andra rysk-influerade spetsvillorna i området, utan hellre kan man se likheter med den italienska arkitekturen. På villan ordnades sommartid ofta bjudningar och fester.

Villa Elba.
Museiverkets
historiska
fotografisamling.
CC BY 4.0

Nyström-Nejnstedts villa på Sandstrand, ca. 1939-1940.
Museiverkets historiska fotografisamling. CC BY 4.0

Villorna vid Sandstrand byggdes längs stranden, och ekonomi- byggnaderna med lider, skjul och avträden placerades invid vägen så att de bildade en enhetlig vägg. På Sandstrand var det också typiskt att bygga en lång brygga med bastu eller badhytt i ändan.

Villa på Sandstrand. K.H.Renlunds museum.

Byggnaderna i området kan indelas i tre huvudkategorier. De största villorna är byggda i två våningar med en hög utskuren veranda i snickarstil. En del av villorna påminner om anspråkslösa bondgårdar och en del är bara små stugor med mansardtak, men alla har de en veranda.

Sandstrand var ett populärt område bland stadsborna och bebyggelsen spred sig småningom även på skogsidan, d.v.s. väster om den nuvarande vägen. Stugorna där var mindre till storleken än villorna på stranden. På sandfältet väster om vägen grundades villasamhällets idrottsplan, där man ordnade idrottstävlingar och spelade fotboll. Historien berättar att gnistan för grundandet av Kokkolan Palloveikot uppstod just på den här planen.

Villa på Sandstrand. K.H.Renlunds museum.

VIILORNA PÅ HALKOKARI, BRUDSKÄR OCH TRULLÖ

Efter att hamnverksamheten flyttat till Yxpila började sommarvillor byggas vid Halkokari. Apotekare Theodor Wichmans tvåvåningsvilla "Niemi" blev färdig år 1868 och tjänade som ett sommarparadis för familjens barn. I byggnadens övre våning fanns ett stort rum med bl.a. hyvelbänk och svarv till tidsfördriv för regniga dagar. Husets två sidor kantades av en ovanligt stor veranda, på stranden fanns en bastu och ett båtskjul och i ändan av bryggan en badhytt. På gården fanns en trädgård med blomrabatter och ett potatisland.

Löwenmarks villa vid stranden av Bergviken lät byggas av den jakobstadbördiga doktorinnan Hoffstedt och villan planerades av byggnadsmästare Kåla. Mats Savela lät år 1914 bygga en bondgård på Halkokari. Carl Hagström inköpte gården år 1915 till villa- bruk och gav den namnet Berghäll.

Brudskärs villaområde uppkom till en början kring Brudskärsviken, och de äldsta villorna byggdes på 1910-talet. Ännu år 1830 fanns där en desinfekteringsstation, vars syfte var att hindra kolera från att sprida sig in till staden. På öns norra spets fanns på 1870-talet en bondgård som på 1920-talet omvandlades till villa. De första som hyrde mark där var affärs- och ämbetsmannafamiljer. De äldsta villorna påminde till utseendet om villorna på Sandstrand.

Den äldsta villabosättningen på Trullön fanns på 1910-talet i området mellan Kalvholmen och Rödberget samt i yttersta spetsen av udden. Byggnaderna i sydväst var till största delen små stugor eller hyddor som fick användas bara under veckosluten. Eftersom största delen av de första invånarna var hantverkare till yrket började man kalla området mästarnas ö. I spetsen av udden fanns ett annat tidigt villaområde, som hyrdes av affärs- och tjänstemannafamiljer såsom fabriker Axel Haga, snickare Väinö Koskinen, järnvägsinspektör W. Fredriksson och handelsrepresentant Fritiof Höglund.

Edvard Siléns villa i Yxpila. Vi Neristassbor rf, Karleby hembygdsarkiv.

Chydenius' villa i Davidsberg. Vi Neristassbor rf, Karleby hembygdsarkiv.

Källor:

- Ahmas Kristina, 1992: Kokkolan rakennuskulttuuria.
- Ahmas Kristina, 1980: Villa Marocko. Manuskript.
- Airola Outi, 2004: Ykspihlaja-kirja.
- Drake Märta, Memoarer. K.H.Renlunds museum.
- Järvelä & Johnson 2011: Yxpila - bestående men i ständig förändring, i verket Johnson Seija, 2011 (red.). Märkvärdigt vatten.
- Keckman Arthur, päiväkirjat. Lohtaja hembygdsarkiv/ Karleby hembygdsarkiv.
- Tidningen Kokkola 1.8.1927, 6.6.1929 och 17.8.1929, Nationalbibliotekets digitala samlingar.
- Museiverkets fotografisamlingar på webben, historiska fotografisamlingen. Bilder CC BY 4.0.
- Passoja Merja 2011: Från en trygg hamn till ett soligt hav - om livet kring Gamlahamnsviken. I verket Johnson Seija (red.), 2011. Märkvärdigt vatten.
- Vi Neristassbor rf, Karleby hembygdsarkiv.

A.F. Drakes teckning av Villa Palma. K.H.Renlunds museum.

